

УДК 316.42: 657.1.012.1

Пригула М.Ю.

*асистент кафедри фінансів і економіки природокористування
Національного університету водного господарства та природокористування***ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ КОРПОРАТИВНОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОРПОРАЦІЯМИ УКРАЇНИ****IMPLEMENTATION PRINCIPLES OF CORPORATE
SOCIAL RESPONSIBILITY OF CORPORATIONS UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено взаємозв'язок між соціальною відповідальністю та сумлінною діловою практикою підприємства. Запропоновано авторське визначення поняття «імплементация принципів корпоративної соціальної відповідальності корпораціями». В процесі аналізу методів впровадження принципів доведено, що дієвим інструментом, який інформує всіх зацікавлених сторін про вплив підприємства на сталий розвиток суспільства та демонструє його прихильність принципам корпоративної соціальної відповідальності, є соціальна, або нефінансова, звітність. Проаналізовано, що загалом соціальна відповідальність корпораціями України перебуває на стадії становлення. Найактивнішими у цій сфері є насамперед представництва іноземних компаній, які переносять на українське підґрунтя сучасні світові практики, принципи і стандарти.

Ключові слова: соціальна відповідальність, нефінансові звіти, корпорація, імплементация, принципи.

АННОТАЦИЯ

В статье исследована взаимосвязь между социальной ответственностью и добросовестной деловой практикой предприятия. Предложено авторское определение понятия «имплементация принципов корпоративной социальной ответственности корпорациями». В процессе анализа методов внедрения принципов доказано, что действенным инструментом, который информирует всех заинтересованных сторон о влиянии предприятия на устойчивое развитие общества и демонстрирует его приверженность принципам корпоративной социальной ответственности, является социальная, или нефинансовая, отчетность. Проанализировано, что в общем социальная ответственность корпорациями Украины находится на стадии становления. Наиболее активными в этой сфере являются прежде всего представительства иностранных компаний, которые переносят на украинскую основу современные мировые практики, принципы и стандарты.

Ключевые слова: социальная ответственность, нефинансовые отчеты, корпорация, имплементация, принципы.

ANNOTATION

The article examined interrelation between social responsibility and fair business practices of the company. The author definition of "implementation of corporate social responsibility of corporations". During the analysis methods implementing the principles demonstrated that an effective tool to inform all stake holders of the impact on sustainable development of society and demonstrating its commitment to corporate social responsibility is social or non-financial reporting. The analysis that, in general, social responsibility corporations Ukraine is in its infancy. The most active in this area, especially representatives of foreign companies that carry on Ukrainian ground current practices, principles and standards.

Keywords: social responsibility, non-financial reports, corporation, implementation principles.

Постановка проблеми. Однією з цілей збалансованого розвитку для України є економічний розвиток, який полягає у формуванні соціально та екологічно орієнтованої ринкової економіки, забезпечення якості життя населення, раціо-

нального споживання матеріальних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, ресурсозбереження тощо. Проблеми збалансованого розвитку національної економіки набули особливо гострий характер останніми роками, незмінно підштовхували до вирішення питань, пов'язаних з дилемою підвищення економічної ефективності корпоративного сектору економіки та одночасного вирішення соціальних питань працівників та населення регіону, де здійснюється основна діяльність компаній. Орієнтація України на інноваційний розвиток економіки, без якого є неможливою успішна інтеграція України у світову економічну систему, ставить перед українськими корпораціями нові питання, одне з яких пов'язане із соціальною відповідальністю, з одного боку, держави перед своїми громадянами, а з іншого боку, корпорації перед своїми працівниками та державою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних дослідників, які займаються дослідженням корпоративної соціальної відповідальності, слід назвати таких, як І. Акімова, Н. Водницька, Ю. Саєнко, А. Колот, В. Бурега, М. Мурашко. Питанням розроблення механізму управління соціально відповідальною діяльністю присвячені роботи Л. Грициної, М. Стародубської, О. Лазаренко, Ф. Евдокимова, О. Степанової. Дослідженням проблем відносин бізнесу із зацікавленими сторонами займалися Ю. Благов, Р. Краплич, А. Каптерев, Н. Калінкіна, Н. Піроженко, В. Мартиненко, С. Литовченко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас відсутність єдиних підходів до впровадження принципів відповідальної діяльності корпорацій, неоднозначність висновків щодо впливу соціальної відповідальності на ефективність управління та прибутковості підприємства зумовлюють необхідність подальших досліджень.

Мета статті полягає у дослідженні взаємозв'язку між соціальною відповідальністю та сумлінною діловою практикою підприємства, формулюванні визначення поняття «імплементация принципів корпоративної соціальної відповідальності корпораціями».

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, імплементация принципів кор-

поративної соціальної відповідальності корпораціями України – це процес впровадження міжнародних норм, форм, стандартів корпоративної соціальної відповідальності у діяльність корпорацій країни шляхом формування соціальної звітності, підтримки природоохоронних заходів, розроблення та реалізації програм розвитку професійних освітніх закладів, медичних пунктів, дитячих садків, оздоровниць та інших закладів соціальної інфраструктури підприємства, формування систем соціального, освітнього та психологічного забезпечення працівників, впровадження принципів етичної поведінки у відносинах з постачальниками та споживачами.

Соціальна відповідальність корпораціями України перебуває на стадії становлення. Найактивнішими у цій сфері є насамперед представництва іноземних компаній, які переносять на українське підґрунтя сучасні світові практики, принципи і стандарти, а також великі та малі вітчизняні підприємства й організації, які удосконалюють свою діяльність на засадах концепцій підвищення якості продукції (послуг), управління цією якістю та задоволення суспільних потреб.

Водночас необхідно усвідомлювати, що соціальна відповідальність корпорацій в Україні безпосередньо пов'язана з рівнем сумлінної ділової практики (рис. 1). Адже якщо вона є низькою, то навряд чи зможе корпоративний сектор системно і протягом тривалого часу задовольняти потреби всіх зацікавлених сторін. На це вкрай важливо зважати в Україні, де рівень сумлінної ділової практики більшості суб'єктів господарювання суттєво нижчий, ніж відповідний рівень у розвинених країнах.

Саме тому в Україні необхідна підтримка держави для підкреслення важливості етичної і соціально відповідальної поведінки корпорацій, просування найкращих практик вітчизняних компаній із соціальної відповідальності в Україні та за кордоном, а також для того, щоб забезпечити підвищення престижності корпорацій України і процесів безперервного системного їхнього вдосконалення. В результаті це дасть змогу більшості компаній посилити довгострокову конкурентоспроможність і репутацію через практики відповідального ставлення до своїх співробітників, споживачів та інших стейкхолдерів.

Для українських корпорацій соціальна відповідальність переважно носить разовий характер, спрямований на покращення репутації, без бажання (часто і без можливості) розглядати цей процес як тривалий і безперервний, нарешті, відсутня конструктивна, взаємовигідна взаємодія роботодавців і найманих працівників. Розвиток цього процесу в Україні має численні бар'єри, часом як штучні, так і природні. У національній економіці України певною мірою представлені всі рівні реалізації концепції корпоративної соціальної відповідальності. Водночас наявну систему соціальної відповідальності корпорацій неможливо назвати гармонійною, оскільки багато її елементів не виникли в ході еволюційного розвитку ринкових відносин, а залишилися у спадок від радянської системи соціального забезпечення. Механізми соціальної відповідальності, що виникли поза підприємницької культури, виявилися здебільшого нежиттєздатними в умовах ринкової системи господарювання [2, с. 98].

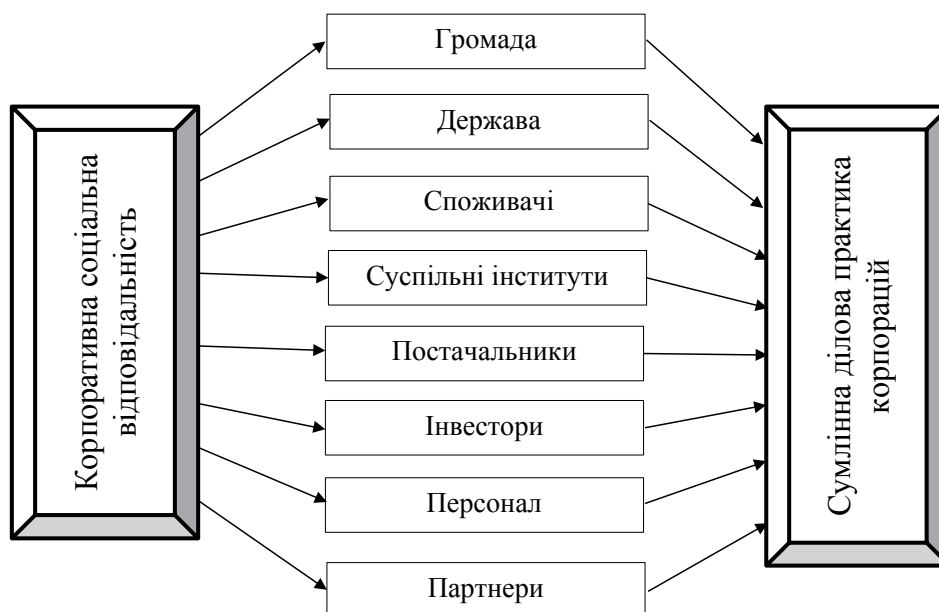

Рис. 1. Взаємозв'язок між соціальною відповідальністю та сумлінною діловою практикою підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [1]

До найважливіших передумов зміни діяльності корпорацій України на засадах сталого розвитку належать:

1) ефективно та екологічно безпечно функціонування виробничо-господарської діяльності корпорацій, що дасть можливість досягти вищих показників життєвого рівня населення, цілеспрямовано розв'язувати соціальні та екологічні проблеми розвитку суспільства;

2) раціональне використання, збереження і відтворення природних ресурсів у промисловому виробництві, охорона навколишнього природного середовища для забезпечення економіко-екологічної безпеки регіону, підтримання чистого і здорового довкілля;

3) сприяння стабілізації демографічної ситуації, встановлення у суспільстві принципів соціальної справедливості для досягнення економічного, соціального та екологічного благополуччя кожного працівника;

4) розширення масштабів міжнародного співробітництва у сфері ефективного розв'язання економіко-екологічних проблем і завдань сталого розвитку корпорації, підвищення результативності та ефективності виробничо-господарської діяльності на засадах впровадження найновіших світових досягнень науково-технологічного і соціально-екологічного прогресу.

Одним із найважливіших світових орієнтирів у розвитку питань корпоративної соціальної відповідальності є Глобальний договір ООН, дію якого спрямовано на залучення корпорацій до розв'язання глобальних проблем цивілізації. Нині до Глобального договору приєдналося більше 8 000 учасників з близько 130 країн світу. Значного розвитку набула корпоративна соціальна відповідальність в Україні завдяки її участі в Глобальному договорі, який є одним з найбільших каналів поширення відповідальних бізнес-практик у всьому світі. Презентація ініціативи глобального договору ООН в Україні відбулася у квітні 2006 р., перші збори мережі Глобального договору – у лютому 2008 р. Діяльність української мережі Глобального договору ООН охоплює понад 150 організацій і об'єднує компанії, бізнес-асоціації, профспілки, об'єднання роботодавців, неурядові організації та інші громадські спілки, академічні інституції [15]. Хоча відзначимо, що, згідно з даними аналітичної оцінки вітчизняних компаній-учасників ініціативи «Глобальний договір ООН», про прогрес у дотриманні 10 основоположних принципів мають звітувати 52 корпорації з різних секторів економіки, які у структурі всіх учасників становлять 27,8% і представлені сектором промислових товарів і послуг (25% від 52 корпорацій), сектором телекомунікацій та засобів масової інформації (19,2%), сектором фінансових послуг (13,5%), нафтогазовим та харчовим сектором (по 9,6%) та сектором інформаційних технологій (7,7%) (рис. 2).

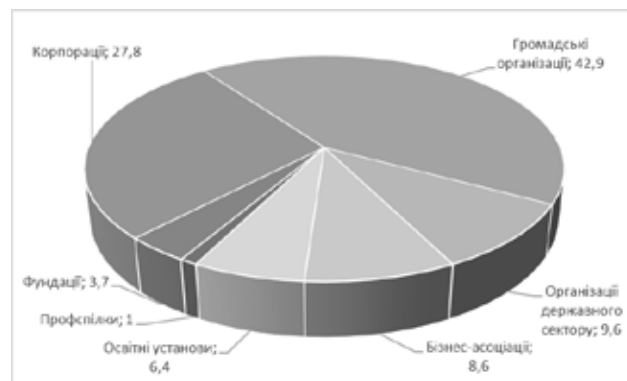

Рис. 2. Структура українських компаній-учасників ініціативи «Глобальний договір ООН», %, 2014 р.
Джерело: побудовано автором за даними [3]

За останні два десятиліття число корпорацій, що прагнуть до політики соціальної відповідальності, різко зросло. Це зростання пов'язане з певними факторами, серед яких слід назвати більш широке розуміння взаємозв'язку між економічною активністю і питаннями соціального розвитку; визнання ролі ризик-менеджменту та усвідомлення економічної вигоди, яку організації можуть отримати під час інтеграції політики соціального розвитку в їх стратегії; вимоги до компаній, що пред'являються зацікавленими сторонами (включаючи інвесторів, працівників, клієнтів тощо), надавати максимально прозору звітність [4].

Важливим принципом формування й розвитку корпоративної соціальної відповідальності України є підвищення інформаційної прозорості діяльності компаній. Інформація про економічні, екологічні, соціальні, етичні й інформаційні показники діяльності компанії є ключовою у процесі формування корпоративної соціальної відповідальності.

Інформаційна прозорість є однією з головних складових корпоративного управління відповідно до «Принципів корпоративного управління ОЕСР», оскільки корпоративне управління є частиною корпоративної соціальної відповідальності (міжнародний стандарт із соціальної відповідальності ISO 26000).

Серед основних принципів корпоративної соціальної відповідальності, згідно з Міжнародним стандартом ISO 26000:2010 «Настанова по соціальній відповідальності», слід назвати підзвітність. Тим дієвим інструментом, який інформує всіх зацікавлених сторін про вплив підприємства на сталий розвиток суспільства та демонструє його прихильність принципам корпоративної соціальної відповідальності, є соціальна або нефінансова звітність. В Україні лише 10% компаній зі 100 найбільших оприлюднюють нефінансові звіти, у розвинених країнах – 80%. Можна констатувати, що найбільш розповсюдженими є звіти, які готують за такими стандартами звітності: звіт із прогресу (про виконання принципів Глобального Договору ООН); звіти за стандартами GRI (Global

Reporting Initiative), AA (Account Ability) 1000, ISO 14000, SA 8000, ISO-26000.

Найбільш авторитетними у світі вважаються нефінансові звіти, складені з використанням Керівництва зі звітності у сфері сталого розвитку, підготовленого організацією «Глобальна ініціатива зі звітності» (GRI). Це керівництво стає все більш популярним, де-факто набуваючи статус стандарту звітності. За стандартами GRI в Україні складають нефінансові звіти лише декілька компаній, зокрема ДТЕК, СКМ, Метінвест, Оболонь. GRI містять набір критеріїв, на яких будується звітність з економічної, екологічної та соціальної результативності компанії [5, с. 323].

Компанії, що складають нефінансову звітність в Україні, називають її по-різному: соціальний звіт (Компанія «Нестле»), звіт про корпоративну соціальну відповідальність (Компанія «PwC»), Компанія «Intel», Компанія «Ернст энд Янг»), звіт про сталий розвиток («ДТЕК», Група «СКМ», Компанія «TetraPak», Група «Бритиш Американ Тобакко»), КСВ-звіт (Компанія «Carlsberg Group»), звіт про прогрес (Агропромхолдинг «Астарта-Київ»), звіт про корпоративне громадянство, звіт про вплив компанії на навколишнє середовище тощо.

Необхідно відзначити, що в рамках проекту «Об'єднуємося заради реформ (UNITER)» Центром «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» у 2011 р. був започаткований Індекс прозорості компаній (ІПК). Цей Індекс складається на основі міжнародної методики організації «Beyond Business» [6]. Розрахунок Індексу базується на оцінці сайтів найбільших публічних компаній із різних галузей за 4 групами критеріїв: рівні звітності GRI, прозорість звітності, навігація сайту та інформаційна доступність. Основна його мета полягає в тому, щоб стимулювати компанії більшою мірою роз-

кривати інформацію про власну діяльність у сфері корпоративної відповідальності. Фрагмент результатів ІПК України наведено в табл. 1.

Необхідно зауважити, що підсумковий показник рівня відкритості та системності у сфері корпоративної соціальної відповідальності розраховується із використанням інтегрованого методу та системного аналізу на основі результатів оцінки показників діяльності компанії за 4 категоріями критеріїв: соціальний звіт як інструмент діалогу із суспільством; системність в управлінні корпоративною соціальною відповідальністю; відкритість та системність у взаємодії із зацікавленими сторонами; відкритість та системність діяльності корпорацій за основними напрямками корпоративної соціальної відповідальності (розвиток персоналу, охорона праці та здоров'я населення, охорона навколишнього середовища та ресурсозбереження, підтримка добросовісної ділової практики та етичної поведінки, удосконалення товарів/послуг та відносин зі споживачами, благодійність та меценатство).

Нефінансова звітність в Україні значно відстає за своїм поширенням від інших країн і має значний потенціал для розвитку. З огляду на недовгу історію нефінансового звітування українські компанії обережно підходять до розкриття інформації про нефінансові аспекти своєї діяльності. Звіти значно відрізняються як за обсягом наданої інформації, так і за глибиною розкриття інформації. Найпоширенішими аспектами нефінансового звітування в Україні є умови праці та розвиток людського капіталу, збереження і відтворення довкілля, доброчинність і благодійництво, співпраця з місцевими громадами [8].

Позитивним моментом у формуванні нефінансової звітності корпораціями України варто відзначити той факт, що компанії започатко-

Таблиця 1
ТОП-15 найпрозоріших корпорацій українського бізнес-середовища, 2012–2014 рр.

Назва компанії	Вид діяльності	Індекс прозорості компаній			
		2012 р.		2014 р.	
		бали	%	бали	%
Арселор Міттал Кривий Ріг	Важка промисловість	112	56	175	87
ДТЕК	Електроенергетика	133	66	173	86
Систем Кепітал Менеджмент	Холдингова компанія	147	73	160	80
Оболонь	Харчова промисловість	–	–	140	70
Метінвест Холдинг	Важка промисловість	127	63	131	65
Калсберг Україна	Харчова промисловість	–	–	107	53
Київстар	Телекомунікації	106	53	106	53
ОККО-Бізнес	Нафта і газ	79	39	102	51
Дніпроспецсталь	Важка промисловість	78	39	88	44
Крафт Фудз Україна	Харчова промисловість	40	20	79	39
Нібулон	Аграрний сектор	33	16	72	36
Метро Кеш енд Кері Україна	Рітейл	68	34	72	36
Київенерго	Аграрний сектор	–	–	71	35
МТС Україна	Телекомунікації	67	33	71	35
Нестле Україна	Харчова промисловість	29	14	66	33

Джерело: побудовано автором

вують практику складання нефінансових звітів за міжнародними стандартами, зокрема за стандартами GRI («Дніпроспецсталь», Холдинг «Метінвест», Холдинг «СКМ»). Так, компанія «Дніпроспецсталь» підготувала ґрунтовний звіт з відображенням багатьох індикаторів за GRI, інформація надається у порівнянні за 2–3 роки, що створює можливості для аналізу прогресу.

Характерними особливостями корпоративної звітності вітчизняних корпорацій є такі [9].

1) Пасивна соціально-орієнтована діяльність. Не усі власники корпорацій розуміють необхідність і важливість корпоративного звітування. Основні причини – це відсутність прибутків і додаткова завантаженість. Втім, варто звернути увагу на статистику, адже близько 50% рейтингу компаній «Forbes» складають корпоративну звітність. Додаткових витрат вимагатиме також залучення менеджерів, бухгалтерів та аудиторів з урахуванням потреб управління соціально-економічною діяльністю підприємств, вимог щодо складання і використання корпоративних звітів.

2) Відсутність чітко визначеної форми і вигляду звіту. Подання звітів здійснюється у довільній формі у вигляді брошур і буклетів, а також звітам притаманний описовий характер.

3) Інтеграція фінансової та корпоративної звітності. На нашу думку, недоцільно поєднувати звіти, що відображають фінансову і нефінансову сторони діяльності. Корпоративний звіт повинен бути окремої форми, мати регламентований вигляд і містити чіткі рекомендації щодо його заповнення.

4) Окремі українські компанії відображають інформацію про соціально відповідальну діяльність або хоча б благодійність у своїх річних звітах. На жаль, такі звіти найчастіше недоступні зацікавленим сторонам. Крім того, інформація про соціальну відповідальність у таких звітах подається в дуже стислому вигляді (всього декілька сторінок) і має характер загального огляду пріоритетних напрямів благодійної, природоохоронної діяльності або соціальної політики компанії. Водночас є компанії-лідери, які відображають свою позицію щодо соціальної відповідальності не лише кількома сторінками в річних звітах, але й на сайтах та навіть публікацією нефінансових (соціальних) звітів [8, с. 173].

Ситуація, яка склалася в Україні, свідчить, по-перше, про відсутність теоретичного обґрунтування і практичного досвіду у більшості вітчизняних підприємств у сфері соціально відповідального, а по-друге, про нерозуміння переваг «стандартизованих» звітів (значущості стандартизованим звітам додає можливість чи необхідність проходження аудиту і, як результат, більша довіра до них користувачів і більший вплив на нематеріальну складову вартості бізнесу) [10, с. 102]. Крім того, більшість корпорацій, які складають соціальну звітність в Україні, є міжнародними. Лише одиниці

вітчизняних компаній сьогодні розкривають інформацію про позитивні та негативні результати своєї діяльності у сфері корпоративної соціальної відповідальності.

У впровадженні соціальної звітності в Україні перш за все зацікавлені компанії, які вийшли або виходять на світові ринки. Одними із ключових моментів, які спонукають вітчизняні компанії складати нефінансові звіти, є вплив глобалізаційних процесів, прагнення виходу на світові ринки, необхідність формування сталої репутації компанії в суспільстві.

Соціальний звіт в Україні – це один із способів подолати недовіру інвесторів, сприяти гармонізації відносин у суспільстві, а також провести аудит соціальної діяльності компаній, яка здебільшого має хаотичний характер [11]. Так, згідно з даними соціального опитування тільки 42% українських роботодавців мають чітку стратегію реалізації соціальних програм, 43% регулярно реалізують корисні для суспільства ініціативи, однак без особливого стратегічного планування та довгострокових задач. Для 16% роботодавців соціальні програми – це лише разові нерегулярні проекти. При цьому серед крупних українських компаній системно підходять до соціальних програм 60%, серед середніх та невеликих – 30–40% [12].

Отже, подальший розвиток нефінансової звітності та використання досвіду розвинених країн світу дасть змогу Україні вийти на новий, вищий етап свого соціального та економічного розвитку.

На успішність функціонування інституту соціальної відповідальності корпорацій в Україні негативно впливають безперервні дії перерозподілу власності у вигляді рейдерства через незавершеність процесу первинного накопичення капіталу. Звідси походить прагнення максимізувати прибуток в короткостроковій перспективі, займатися вирішенням лише поточних проблем і не думати про стратегічні завдання розвитку. Отже, рівень мотивації до масового впровадження інституту соціального партнерства в Україні залишається вкрай низьким [13, с. 23].

Прагнення вітчизняних корпорацій до вирішення соціальних питань може зіткнутися з проблемою відсутності необхідного досвіду. А це вимагає додаткових витрат на залучення необхідних фахівців, ретельного вивчення розв'язуваної соціальної проблеми, зрештою, вимагає тісної співпраці з державними і громадськими інститутами. «Процес моделювання корпоративної соціальної відповідальності в реаліях українського суспільства потребує певної координації та мотивування, а відтак, активної участі в ньому держави, яка має визначити це явище як бажану поведінку для бізнесу і розробити комплекс відповідних заохочень та законодавчих норм» [14, с. 47].

Для того щоб ефективно імплементувати принципи корпоративної соціальної відпові-

дальності, корпораціям слід не лише знати про традиції доброчинності, але й зважати на такі особливості соціально-економічного розвитку України [15]:

1) нерозвинена система соціального захисту населення та робітників вітчизняних корпорацій;

2) економічна залежність вітчизняної економіки від важких галузей, таких як металургійна промисловість;

3) неефективне розміщення ресурсів, неефективні технологічні, екологічні та управлінські технології;

4) національне самовизначення – значне зростання інтересу до національних питань; сфера інтересів населення звужується до рівня місцевості, інтересу до місцевого національного розвитку.

Висновки. Вищезгадані особливості здатні помітно вплинути на рівень імплементації принципів корпоративної соціальної відповідальності. Наприклад, корпорації, у власність яких перейшли великі індустріальні комплекси, повинні забезпечити наявність соціальної інфраструктури, до якої працівники звикли. З огляду на традиції української доброчинності від корпорацій очікуватимуть допомоги для закладів культури або заходів, що сприяють національному самовизначенню.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зеленко О. Можливість оцінки ділової репутації як результату соціальної відповідальності підприємства / О. Зеленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1181/1/Zelenko>.
2. Петрушенко Ю. Особенности реализации концепции социальной ответственности бизнеса в национальном хозяйстве Украины / Ю. Петрушенко // *Journal of institutional studies* (Журнал институциональных исследований). – 2013. – № 1, Т. 5. – С. 92–107.
3. Participants & Stakeholders of United Nations Global Compact Participant Search [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unglobalcompact.org/participants/search>.
4. Исследование АССА выявило тенденции устойчивого развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.b-soc.ru/theory-and-practice/materials/material/corpscotv/75>.
5. Москалюк Г. Нефінансова звітність у реалізації концепції сталого розвитку в Україні / Г. Москалюк // *Облік і контроль в управлінні економічною стійкістю підприємств в умовах глобалізації* : [монографія] / за ред. В. Максимової. – О. : ОНЕУ, 2014. – С. 323–373
6. Петрашко Л. Інформаційна прозорість українського бізнесу в умовах формування вітчизняної моделі відповідального інвестування / Л. Петрашко, Т. Романюк // *Механізм регулювання економіки* : міжнар. наук. журн. – 2014. – № 4. – С. 54–64.
7. Прозорість сайтів українських ТОП-100 не підвищується / Центр Розвитку КСВ, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://csr-ukraine.org/article>.
8. Шигун М. Корпоративна соціальна звітність як перспектива інформування про людський капітал вітчизняних компаній / М. Шигун, Т. Давидюк // *Вісник Запорізького національного університету*. – 2011. – № 1 (9). – С. 173–178.
9. Сулима М. Характерні особливості корпоративної звітності вітчизняних підприємств / М. Сулима // *Наукові конференції* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conferences.neasmo.org.ua/node/2569>.
10. Король С. Нефінансова звітність підприємств / С. Король // *ВІСНИК КНТЕУ*. – 2011. – № 6. – С. 102–113.
11. The official site of Account Ability [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.accountability.org>.
12. CSRJOURNAL : інформаційно-аналітичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.csrjournal.com>.
13. Благов Ю. Корпоративная социальная ответственность в России: уроки Национального доклада о социальных инвестициях / Ю. Благов, Е. Иванова // *Российский журнал менеджмента*. – 2009. – № 1. – С. 3–24.
14. Пермінова Г. Моделі корпоративної соціальної відповідальності: зарубіжний та вітчизняний досвід / Г. Пермінова // *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. – 2012. – Т. 17. – Вип. 1. – С. 41–47.
15. Орлова Н. Концептуальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні : [монографія] / Н. Орлова, А. Харламова. – Донецьк : Издательство, 2014. – 250 с.